

Marta BAŁAŻAK

Uniwersytet Technologiczno-Humanistyczny w Radomiu, Polska

Wybrane elementy pracy nauczyciela pozwalające ocenić jego postawę zawodową

Wstęp

W pracy nauczyciela występują elementy określające poprawność jej wykonywania: organizacja pracy oraz odniesienie do etyki zawodu. Stosunek do zawodu opiera się na poprawności realizacji obowiązków zawodowych mających różną genezę stanowienia, a składających się na obraz zawodu. Nauczyciel po części jest władny go kształtować dzięki osobistemu wpływowi na swoje działania.

Działalność zawodowa nauczyciela opiera się na wypełnianiu przez niego w różny sposób stawianych obowiązków zawodowych, spełnianiu elementów organizacji pracy (pełnienie funkcji, działalność społeczna w szkole i poza nią). Analiza pracy nauczyciela w odniesieniu do powyższych elementów pozwala określić jego postawę zawodową, stosunek do zawodu. Jednocześnie zaś określa wykonywaną pracę jak wartość.

Niniejszy artykuł przybliży zakres obowiązków zawodowych, sposoby ich stanowienia. Wybrane elementy w dziedzinie organizacji pracy obejmują przedstawienie celów, typów funkcji pełnionych przez nauczyciela oraz zarysowują ideę prowadzonej przez niego pedagogizacji społeczeństwa.

Obowiązki zawodowe nauczyciela

Obowiązki zawodowe nauczyciela nakładają na niego konieczność realizacji wielu czynności. One zaś stanowią wypadkową kilku kategorii związanych z ich występowaniem:

Status stanowienia określany jest jako źródło precyzowania obowiązku. Według niego obowiązki określane są pod kątem ich ustalenia jako: *n o m i n a l n e* (konieczne w realizacji przy wykonywaniu danego zawodu – obowiązki w zakresie dydaktyki), *s u g e r o w a n e* (wskazane jako konieczne w pracy np. wychowawcy klasy, a poszerzające jego działania w tej dziedzinie). Zgodnie ze statusem stanowienia obowiązki dzieli się na: wywodzące się z formalnych podstaw pracy zawodowej, stanowione w organizacji przez gremia decydujące o wykonywaniu pracy oraz związane bezpośrednio z inwencją pracownika jako ich twórcy. Na podstawie stawianych wykonawcy obowiązków jego przełożeni projektują, określają bądź jako zachowania jedno-, bądź wielokrotne w działaniu pracowniczym. Pracownik wykonuje obowiązki na zasadzie poleceń służbowych lub sam ustala ich zakres i charakter. Czynności wykonywane na podsta-

wie **nominalnego zakresu obowiązywania** są podstawowymi obowiązkami w pracy nauczyciela, jako pracownika.

Forma stanowienia to zestawienie czynników decydujących o pojawieniu się obowiązku. Jest to sposób, w jaki pracownik otrzymuje polecenie służbowe ich realizacji [Bałazak 2007: 290–297]. Mogą one przyjąć postać: narzucających przez odnośne czynniki (formalnoprawne, organizacyjne), sugerowanych przez różne osoby, ogólnie pożądanym (w wymiarze społecznej oceny wykonawstwa zawodu), wybieranych samodzielnie (jako autonomiczne działanie pracownika) z gotowych propozycji, bez stosowania sugestii lub wskazań innych albo też ustalanych samodzielnie przez pracownika na skutek dokonanej przez niego refleksji na temat pracy. Forma stanowienia wiąże się także z określeniem podmiotu, który władny jest ustalić lub zaakceptować obowiązki dla pracownika. W przypadku nauczyciela są to szeroko pojęte władze oświatowe zdolne formalnie do określenia kompetencji niezbędnych w jego pracy, zakresu pełnionych w praktyce funkcji pedagogicznych. Występuje tu dyrektor jako bezpośredni przełożony oraz rada pedagogiczna szkoły, grono nauczycielskie współpracowników. W przypadku społecznego rozpatrywania działalności nauczyciela występują rodzice lub opiekunowie uczniów.

Forma obligatoryjności rozumiana jest jako podłoże konieczności realizacji wyznaczonych lub przyjętych obowiązków. Obligatoryjność jako konieczność realizacji może mieć uwarunkowania prawne opisane w odnośnych dokumentach pod postacią rygorów w zawodzie. Forma obligatoryjności dotyczy również rzeczywistego ich wykonywania, tzn. zbadania, czy nauczyciel naprawdę wykonuje pracę, której się podjął. Nauczyciel obowiązki wykonuje jako elementy swojej pracy zawodowej uważane za konieczne, a ich wykonanie jest ściśle kontrolowane przez przełożonych z uwzględnieniem terminów i sposobów pracy; jako konieczne, ale ich wykonanie i czas pozostają w gestii nauczyciela lub jako dowolne działania nauczyciela wynikające z jego woli.

Nauczyciel realizuje swoje obowiązki niezależnie od ich formy stanowienia w sposób odpowiedzialny i podlegający analizie ich poprawności wykonania. Jest to konieczne, ponieważ w przeciwnym wypadku obowiązki samodzielnie wybierane przez nauczyciela stanowiłyby obraz dowolnego, nie zawsze poprawnego działania.

Terminowość obowiązywania to ustalenie czasu przeznaczonego na realizację. Dotyczy najczęściej terminów związanych z okresami funkcjonowania szkoły (rok szkolny lub semestr), lat związanych z koniecznością pełnienia danej funkcji (np. kilkuletnie pełnienie obowiązków wychowawcy klasy). Występują tu terminy sztywne związane z wykonywaniem określonych działań do danego dnia lub terminy dowolne związane nieokreślone (np. „w tym semestrze”, „do końca roku szkolnego”) [Kobylińska 1984: 31–35].

Katalog czynności, czyli zestawienie działań pracownika, działania wywodzące się z podstawowych obowiązków zawodowych.

Obowiązki zawodowe są to działania pochodzące z podstaw wykonywania pracy [Nowacki 2003: 173]. Zazwyczaj ich zakres stanowi wypadkową działań pracownika zależną od rodzaju pracy zawodowej:

- obowiązki statutowo związane z zawodem – pochodne standardów kwalifikacji zawodowych zawarte w dokumentach prawnych określających, jakiego rodzaju i typu czynności ma wykonywać pracownik (w pracy nauczyciela jest to katalog wymagań kwalifikacyjnych zawodu),
- obowiązki statutowo związane z daną pracą – czynności odnoszące się do działań w zawodzie (w pracy nauczyciela są to ogólnie przyjęte zasady realizacji funkcji dydaktyczno-wychowawczej i opiekuńczej w szkole),
- obowiązki powiązane z pracą/wspomagające ją – nie stanowiące podstawowych zadań i grup czynności, lecz w znaczący sposób wspomagające je (dla nauczyciela są to dodatkowe i istotne elementy pełnionych przez niego funkcji w szkole wspomagających działalność pedagogiczną),
- obowiązki wynikające z wykonywania pracy – pojawiające się w trakcie realizacji obowiązków podstawowych, wynikające z potrzeby chwili i sytuacji (dostrzegane i spełniane lub lekceważone w zależności od poziomu zainteresowania się wykonywaniem pracy),
- obowiązki zbieżne z wykonywaną pracą – dodatkowe czynności stanowiące uzupełnienie działalności zawodowej podstawowej,
- obowiązki samodzielnie realizowane przez pracownika/niezależne od pracy – jako indywidualny i niepowtarzalny sposób wykonywania pracy przez pracownika,
- obowiązki własne – jako pochodna własnej refleksji pracownika na temat pracy i jej realizacji.

Obowiązki pełnione przez nauczyciela, ich opis stanowią wytyczne pracy pedagogicznej. W zależności od osoby nauczyciela, szkoły, uczniów, warunków pracy określić można rzeczywisty stosunek nauczyciela do zawodu. W tym celu istotne jest przybliżenie kilku z szerokiej grupy elementów składających się na całość organizacji jego pracy.

Wybrane elementy w organizacji pracy nauczyciela

W pracy pedagogicznej można wyodrębnić wiele składowych. Biorąc pod uwagę różne aspekty jego działalności szkolnej (nauczyciela jako dydaktyka, wychowawcy, opiekuna, animatora dzieci i młodzieży oraz inne), analiza pełnionych funkcji będzie obejmowała szerokie spektrum elementów składających się na obraz zawodu, m.in. pełnienie przez niego określonych funkcji, podejmowanie czynności pedagogizacji w społeczeństwie oraz osobisty stosunek do zawodu pedagoga.

Funkcje pełnione przez nauczyciela

W celu dokonania analizy pracy jako wartości w działaniu człowieka istotne jest określenie jej podstawowych funkcji.

Podziału funkcji w zależności od ich powiązań z pracą pedagogiczną na organiczne i nieorganiczne dokonał W. Kobyliński [1984: 13–27]. H. Kwiatkowska [2008: 178] działania nauczyciela na terenie szkoły podzieliła na praktyczne, diagnostyczne, refleksyjne oraz krytyczne. Najczęściej w praktyce szkolnej nauczyciel jest postrzegany jako wykonawca funkcji dydaktycznej, opiekuńczej i wychowawczej [Bałazak 2009: 150].

Nauczyciel jako dydaktyk stoi przed obowiązkami związanymi z uczeniem. Sam przekaz wiedzy i umiejętności opiera się na organizowaniu przez niego jednostek związanych z pełnieniem tej funkcji, lekcji, które mogą być w różny sposób przy użyciu różnych metod, form i sposobów realizowane [Bałazak 2009: 150]. Nauczyciel jako dydaktyk musi traktować swoją pracę jako wartość – stąd konieczne jest stałe utrzymywanie, a nawet podnoszenie jego poziomu merytorycznego. Nauczyciel-wychowawca to osoba dbająca o odpowiednie kształtowanie młodych umysłów, obserwowana stale przez uczniów – stąd konieczność uznania czynności w jego pracy za wartość. Nauczyciel-opiekun dbający o bezpieczeństwo, zdrowie uczniów, organizujący ich pobyt w szkole jako wartość powinien stawiać pracę w znaczeniu atrybutowym, tzn. poprzez pryzmat efektów jego działania (opieki) wśród uczniów.

Funkcje można podzielić na [Kalinowski, Czuma, Kuć, Kulik 2005: 10]:

- funkcję podmiotową wspomagającą zaspokajanie potrzeb człowieka i kształtującą jego postawę jako wykonawcy, rozwijającą jego sprawności fizyczne i psychiczne poprzez budowanie i usprawnianie umiejętności, zainteresowania i możliwości samorealizacji w procesie pracy, stymulującą poczucie odpowiedzialności w zawodzie,
- funkcję terapeutyczną jako podmiotową, co sprowadza się do ukształtowania terapeutycznej aktywności zawodowej przez likwidowanie dysfunkcji i wzmacnianie pozytywnych cech osobowości oraz wzrost poczucia własnej wartości,
- funkcję resocjalizacji jako podmiotową przejawiającą się przez rozwój kompetencji społecznych,
- funkcję przedmiotową – opartą na współpracy z powstałym już dobrem cywilizacji i kultury, współdziałaniu z siłami przyrody, mającą wymiar ekonomiczny w odniesieniu ogólnospołecznym i indywidualnym,
- funkcję tworzenia więzi społecznych relacji interpersonalnych z współwykonawcami pracy i jej odbiorcami.

Praca może być rozpatrywana także pod kątem poprawnej realizacji wykonywania związanych z nią czynności. Jeśli jest to praca fizyczna, czynności są standaryzowanymi działaniami w zawodzie z użyciem maszyn, narzędzi, pomocy i przyborów. W przypadku pracy umysłowej nie można jej ograniczać do

samego wykonywania podstawowych czynności, poszerzając o czynności związane z wykorzystaniem intelektu pracownika [Sterniczuk, Sterniczuk 1979: 49–51]. Wykonując pracę pedagogiczną, nauczyciel pełni wiele funkcji. Dzielać je w bardzo uproszczony sposób, można wskazać te, które dotyczą bezpośrednio nauczania, oraz takie, które wiążą się z sytuacjami interpersonalnymi w szkole.

Działalność społeczna nauczyciela

Nauczyciel wykonuje swoją pracę pedagogiczną nie tylko na lekcji w szkole. Jego działalność wychodzi znacznie poza jej zasięg.

Pedagogizacja w wykonaniu nauczyciela odnosi się do stałej, zaangażowanej pracy wśród różnych osób znajdujących się w klasie i poza gronem jego klasy. On sam dąży do tego, aby podnieść poziom tych osób w celu poszerzenia ich horyzontów, działalności na rzecz określonych idei i osób, wskazania im innych, alternatywnych możliwości postępowania i funkcjonowania [Wroczyński 1979: 297–301].

W przypadku nauczyciela-wychowawcy pedagogizacja odnosi się do jego działań w zakresie: *p o z n a w c z y m* (polegającym na wszechstronnym poznaniu: w szkole ucznia jako osoby uczestniczącej w procesie dydaktycznym, poza nią członków społeczności lokalnej), *i n f o r m a c y j n y m* (jako forma kontaktu nauczyciela z opiekunami ucznia polegająca na przekazywaniu im informacji o postępach dziecka w szkole), *z a d a n i o w y m* (poprzez wskazywanie opiekunom uczniów płaszczyzn i możliwości działania na rzecz ucznia), *i n t e g r a c y j n y m* (sugerowanie działania opiekunom także i na rzecz szkoły) [Bałazak 2009: 136].

Praca nauczyciela wykracza poza ramy czystej dydaktyki w momencie, gdy pojawia się z jego strony zaangażowanie w działalność własną na terenie placówki. Poszerzenie to dotyczy szerszego zainteresowania się całym spektrum życia szkoły, wszystkich elementów związanych z uczniami – poprzez znajomość ich rzeczywistych możliwości, oczekiwanych efektów pracy, potrzeb, możliwości, trudności. Znajomość ta jest potrzebna w celu dobrania takich metod i środków, które pomogą w zrozumieniu dziecka i w dotarciu do niego. Gdy to nie pojawi się w działaniu nauczyciela, nie można go ocenić jako prawdziwego pedagoga.

Dzięki działaniom związanym z pedagogizacją czynności nauczyciela przenoszą się poza szkołę. Praca placówki oświatowej odbywa się w konkretnym otoczeniu i jego znajomość oraz współpraca z takim otoczeniem jest dla niego niezbędna (przez orientacje w poziomie rozwoju społeczno-gospodarczego i kulturalnego, obyczajach, jakie w nim panują, tradycjach, normach i wewnętrznych wzorcach postępowania) [Kobyliński 1988: 39], gdzie obszarem zaistnienia nauczyciela jest możliwość włączenia się w życie lokalnej społeczności poprzez działania społeczne, społecznie użyteczne, a nawet w wymiarze pracy socjalnej [*Encyklopedia pedagogiczna...* 2005: 813] na jego rzecz.

Praca nauczyciela jako wartość

Praca nauczyciela, stanowiąc podstawowy wymiar działalności zawodowej, może być rozpatrywana jako motyw postępowania jej wykonawcy.

Praca nauczyciela może przyjąć znaczenia [Budzeń 2001: 27–28]:

- **Rzeczowe** – gdzie praca rozumiana jest jako przedmiot, wymiar działań i zakres postępowania wykonawcy. W pracy nauczyciela jest to obszar jego przygotowania do realizacji zawodu pedagoga, niezbędne zakresy wiedzy, znajomość prawnych podstaw zawodu, regulacji formalnej obowiązujących podstaw czynności.
- **Czynnościowe** – zajmujące się określeniem katalogu czynności tożsamyh z funkcjami dydaktycznymi, umiejętnościami praktycznymi oraz dotyczących gotowości do realizacji zadań (umiejętność doskonalenia warsztatu pracy).
- **Atrybutowe** – tożsame z cechami pracy, stopniem poprawności wykonywania zawodu, efektami działania pracownika, jego stosunkiem do realizacji zadań zawodowych.

Biorąc pod uwagę i funkcje pracy i jej znaczenia, można wskazać na występowanie w niej wartości i ocenić ją samą jako wartość. Wartości w pracy to zawartość przygotowania się do jej wykonywania, zbiór kwalifikacji i umiejętności pomocnych w realizacji, wymierne i dostrzegalne efekty jej zaistnienia. Natomiast praca jako wartość to analiza i ocena stosunku wykonawcy do niej dokonywana pod kątem indywidualnie i jednostkowo podejmowanych działań.

Istotna jest tu znajomość teoretycznych i praktycznych zasad wykonywania pracy przez nauczyciela oraz dobre poznanie ucznia zarówno jako osoby uczącej się, jak i jako dziecka posiadającego z racji swojego wieku predyspozycje i możliwości psychofizyczne [Wolny 2008: 311] dla niego charakterystyczne. Wówczas uczeń staje się wartością w pracy nauczyciela.

Praca nauczyciela jest wartością, gdy jej realizacja wynika ze stosunku pracownika do zawodu i ukazuje go jako osobę w wysokim stopniu odpowiedzialną, przygotowaną do działania, zaangażowaną w wykonawstwo i zainteresowaną jej wynikami.

Podsumowanie

Niezależnie od oczekiwań wobec pracownika, czynników składających się na wymagania wobec jego pracy, elementów działania zawsze pozostanie kwestia indywidualnego podejścia osoby wykonującej pracę do obowiązków zawodowych, jej stosunek do pracy zawodowej. Sam pracownik, jego wolna wola i samodzielne działanie obrazuje jakość jego działania.

Stosunek nauczyciela do wykonywanej pracy przyjmuje w zasadzie tyle wymiarów, ilu jest zawodowo czynnych nauczycieli. Mimo takich samych podstaw w przygotowaniu nauczycieli do pracy następuje różnicowanie w jej wykonywaniu przez przedstawicieli populacji uczących, odmienne podejście do wy-

konywania obowiązków zawodowych nauczycieli: wzorowe, dobre, przeciętne, nieodpowiednie, nieodpowiedzialne i inne, o odmiennym spojrzeniu na wypełnianie pracy pedagoga [Żerek 2007: 129–130].

Poprawność pracy nauczyciela to nie tylko ściśle wypełnianie przez niego podstawowych czynności, do jakich z racji zawodu jest zobligowany. Sama praca nauczycielska staje się wartością, a jej jakość jest niekiedy zależna od typów obowiązków i podejścia do nich wykonawcy (indywidualnego spojrzenia na własne działania).

Literatura

- Bałażak M. (2007): *Stosunek do realizacji zadań pedagogicznych jako obraz poziomu etyki zawodowej nauczyciela*, [w:] Furmanek W. (red.), *Praca człowieka jako kategoria współczesnej pedagogik*, Rzeszów.
- Bałażak M. (2009): *Wiedza i umiejętności nauczyciela we współczesnej szkole*, Radom.
- Budzeń H. (2001): *Zarys teorii i praktyki organizacji i kierowania procesem dydaktyczno-wychowawczym*, Radom.
- Encyklopedia pedagogiczna XXI wieku* (2005): Warszawa.
- Furmanek W. (2006): *Zarys humanistycznej teorii pracy (nowe horyzonty pedagogiki pracy)*, Warszawa.
- Kalinowski M., Czuma I., Kuć M., Kulik A. (2005): *Praca*, Lublin.
- Kobyliński W. (1984): *Warunki sprawnej organizacji pracy kierownika na przykładzie instytucji oświatowo-wychowawczych*, Warszawa.
- Kobyliński W. (1988): *ABC organizacji pracy nauczyciela*, Warszawa.
- Kobyliński W. (1996): *Podstawy organizacji i kierowania w oświacie*, Warszawa.
- Kwiatkowska H. (2005): *Pedeutologia*, Warszawa.
- Nowacki T. (2003): *Zawodoznawstwo*, Radom.
- Sterniczuk B., Sterniczuk H. (1979): *Postawy wobec pracy*, Warszawa.
- Wolny B. (2008): *Wychowanie fizyczne w zreformowanej szkole. Wartości i wartościowanie wychowania fizycznego przez współczesną szkołę*, Lublin.
- Wroczyński R. (1979): *Pedagogika społeczna*, Warszawa.
- Żerek A. (2007): *Badania nad osobowością nauczyciela*, [w:] Szlosek F. (red.), *Ewolucja kwalifikacji nauczycieli w kontekście przemian edukacyjnych*, Warszawa–Radom–Siedlce.

Streszczenie

Praca nauczyciela stanowi wielką wartość nie tylko dla kształtowania młodego pokolenia. Jest wartością złożoną z wielu komponentów takich jak: obowiązki zawodowe i samo nastawienie do nich, realizacja poszczególnych funkcji zawodowych, realizacja celów, prowadzenie działań pedagogicznych w środowisku wychowawczym.

Słowa kluczowe: nauczyciel, praca nauczyciela, obowiązki zawodowe, wartość pracy nauczyciela.

The Main Areas of Description Teacher's Occupational Silhouettes

Abstract

Teacher's work makes great value, not only for shaping the young generation. It is the complex value that consists of many elements that are evaluated such as vocational duties and the attitudes to them, fulfilling the teachers' functions, realization of professional goals, doing of pedagogical activities in the environment.

Keywords: teacher, teacher's work, professional duties, teacher's work value.